

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA ABD'İN ORTA ASYA POLİTİKASI: BEKLENTİLER VE GERÇEKLİKLER

Ferhat Pirinççi

Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Araştırma Görevlisi

Özet

Orta Asya Soğuk Savaş döneminde Amerikan dış politikası açısından hayati öneme sahip bir bölge olarak addedilmemişti. SSCB'nin dağılmasının ardından, Orta Asya'ya yönelik Amerikan angajmanı başlamakla beraber, bölge ilk dönemde Washington açısından Orta Doğu gibi hayati çıkarların bulunduğu stratejik bir bölge olarak değerlendirilmemişti. 11 Eylül saldırıları öncesinde bölge, Amerikan karar vericileri açısından 1990'ların ilk yarısında SSCB'den arta kalan nükleer kapasiteler nedeniyle, 1990'ların ortalarında özellikle Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının yeniden keşfedilmesiyle ve 1990'ların sonundaysa demokrasi ve insan hakları ihlalleri gibi konularla dikkati çekmişti. Ancak 11 Eylül saldırıları sonrasında yürütülen uluslararası terörizmle savaş doğrultusunda Orta Asya'nın stratejik önemi giderek artmaya başlamış ve bölgede Amerikan askeri üsleri kurulmuştur. Bir diğer ifadeyle 1990'lı yıllarda temel olarak Amerikan ticari çıkarlarının korunması ve enerji güvenliğinin sağlanması şeklinde ortaya çıkan ABD'nin Orta Asya politikası, 2000'li yıllara gelindiğinde güvenlik unsurunun daha ön planda olduğu bir içerik kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: ABD'nin Orta Asya politikası, Amerikan dış politikası, Orta Asya, üstünlük politikası, 11 Eylül saldırıları.

Central Asian Policy of US after the Cold War: Expectations and Realities

Abstract

In the Cold War era Central Asia hadn't esteemed as an important region by US foreign policy. Even though US started to engage to Central Asia with the collapse of USSR, the region still wasn't evaluated as a region having vital interests like Middle East. In the early 1990s the region attracted attention for its nuclear capacity left over from Soviet Union, in the mid-1990s for the rediscovery of Caspian energy resources and in the late 1990s for democracy issues and human rights abuses. But after the 9/11 attacks, Central Asia's strategic significance started to increase due to the fight against international terrorism and American military bases were founded in the region. Thus, the security factor gained importance in the 2000's in Central Asian policy of US which was basically emerged as the protection of American economic interests and gaining and maintaining safe access to Caspian energy resources in the 1990s. Nevertheless, US engagement of Central Asia is effected by some factors and these factors are also heavily influenced by Russia and China's policies executed towards the region and the domestic structure of Central Asian countries.

Keywords: Central Asian policy of US, American foreign policy, Central Asia, primacy policy, 9/11 Attacks.

Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve uluslararası sistemde iki kutuplu yapının sona ermesi, 1990'lı yılların tüm dünya için olduğu kadar, Orta Asya için de yeni bir dönemin başlangıcı olacağını göstermekteydi. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu Orta Asya'da yer alan beş ülke (Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Kazakistan) bağımsızlığını kazanmış; siyasi ve akademik çevrelerce ABD hegemonyasında oluşacak tek kutupluluk, gevşek iki kutupluluk veya çok kutupluluk tartışmaları eşliğinde bu ülkeler uluslararası politika sahnesindeki yerlerini almışlardı.

İki kutuplu uluslararası sistemde blok önderlerinden SSCB'nin dağılması, buna karşılık ABD'nin Soğuk Savaş'tan güçlenerek çıkması, dengelerin henüz net olarak tanımlanamayan yeni uluslararası sistemde kısmen işbirliği kısmen de rekabet unsurları çerçevesinde yeniden şekilleneceği anlamına gelmekteydi. Orta Asya bağlamında düşünüldüğünde ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasından kaynaklanan güç boşluğunun çeşitli bölgesel ve küresel çözüm girişimleriyle giderilmeye çalışıldığı görülmekteydi. Bu bağlamda askeri ve ekonomik gücü açısından Orta Asya'da etkili olabilecek aktörlerden birisinin orta ve uzun vadede ABD olacağından şüphe duyulmamakla beraber, Sovyetler Birliği'nin halefi konumunda bulunan Rusya Federasyonu ve Çin de bölgedeki güç mücadelesinde etkili aktörler arasında yer almaktadır.

Çalışmada ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında Orta Asya politikası uluslararası ve bölgesel gelişmeler çerçevesinde analiz edilmektedir. Bu bağlamda, Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin bölgeye yaklaşımı ve 1990'lı yıllardaki Amerikan politikasının genel görünümü irdelendikten sonra 2000'li yıllarda Amerikan politikasının değişen parametreleri çerçevesinde Washington'un küresel öncelikleri ile bunun Orta Asya'yla ilişkisi irdelenecek ve Orta Asya'da giderek artan Amerikan angajmanı ortaya konacaktır. Son

olarak Amerikan angajmanının Orta Asya ülkeleri üzerindeki yansımaları ile Rusya ve Çin'in Amerikan politikalarına muhalefeti analiz edilecektir.

1990'lı Yıllarda Orta Asya'ya Yönelik Amerikan Politikası

Orta Asya Soğuk Savaş döneminde Amerikan dış politikası açısından hayati öneme sahip bir bölge olarak addedilmemişti. SSCB'nin dağılmasının ardından, Orta Asya'ya yönelik Amerikan angajmanı başlamakla beraber, bölge ilk dönemde Washington açısından Orta Doğu gibi hayati çıkarların bulunduğu stratejik bir bölge olarak değerlendirilmemişti. 11 Eylül saldırıları öncesinde bölge, Amerikan karar vericileri açısından 1990'ların ilk yarısında SSCB'den arta kalan nükleer kapasiteler nedeniyle, 1990'ların ortalarında özellikle Hazar havzasındaki petrol ve doğal gaz rezervlerinin yeniden keşfedilmesiyle ve 1990'ların sonundaysa demokrasi ve insan hakları ihlalleri gibi konularla dikkati çekmişti (Rumer, 2002: 1). Ancak 11 Eylül saldırılarına kadar ABD'nin Orta Asya'ya angajmanının günümüzle karşılaştırıldığında, "sınırlı" düzeyde kaldığı söylenebilir (Oliker/Shlapak, 2005: 31). Bu sınırlı angajman güvenlik ve özellikle de ekonomik boyutlarda kendini göstermekteydi. Ayrıca bağımsızlığını yeni kazanmış devletler olarak Orta Asya'da devlet altyapısının güçlendirilmesi, demokratik kurumların oluşturulması da ilk dönemde ABD'nin öncelikleri arasında yer almaktaydı.

Bu bağlamda George Herbert Bush döneminde Kongre tarafından 1992 Ekiminde çıkarılan Özgürlüğü Destekleme Yasası ile bağımsızlığını kazanan eski Sovyet Cumhuriyetlerine yardımların yapılabilmesinin önü açılmıştır. Washington'un Orta Asya'ya yönelik güvenlik alanındaki ilk angajmanıysa bölgede SSCB'den kalan nükleer silahların ve diğer kitle imha silahlarının geleceğine yönelik olmuştur. Nitekim, özellikle Kazakistan'da bulunan nükleer silahlara ilişkin olarak Kazakistan'la Washington arasında 1993 Aralık ayında imzalanan Karşılıklı Tehdit Azaltması Şemsiye Anlaşması'yla Kazakistan'da bulunan nükleer füzeler, savaş başlıkları ve silolar imha edilmiştir. Ayrıca Kazakistan ve Özbekistan'da bulunan nükleer tesisler ve kimyasal - biyolojik silahlarla bunların altyapıları da aynı anlaşma kapsamında ortadan kaldırılmıştır (Nichol, 2006: 12-13).

1990'lı yılların ilk yarısında Hazar havzasındaki petrol ve doğal gaz kaynaklarının uluslararası pazarlara açılmasıyla beraber Amerikan şirketlerinin de bu bölgeye yerleşmesi eş zamanlı olmuştur (Menon, 1998: 37-44). Örnek vermek gerekirse Amerikan Enerji Bakanlığı'na göre Kazakistan 9 ila 29 milyar varil kanıtlanmış petrole Hazar havzasında en fazla kanıtlanmış petrol rezervine sahip olan ülke konumundadır ve Kazak rezervlerinin yarısından

fazlasının bulunduğu Tengiz petrol sahası 1993'te yapılan anlaşmayla Chevron-Texaco öncülüğünde Exxon-Mobil'in de içinde yer aldığı bir konsorsiyum tarafından işletilmektedir (Nichol, 2005: 17; Hersh, 2001: 48-65). Chevron-Texaco, Kazakistan'ın tahmini rezervi 2.4 milyar varil olan Karaçaganak sahasında faaliyet gösteren konsorsiyumda yer almaktadır. Ayrıca Kazakistan'ın Hazar kıyısındaki petrol ve doğal gaz faaliyetleri Mobil'in de içinde bulunduğu bir konsorsiyum tarafından yürütülmektedir. Bir başka örnek de Türkmenistan'a ilişkin olarak verilebilir. Zira, 101 tcf doğal gaz rezervine sahip olan Türkmenistan, 1995'te Unocal'la Türkmen doğal gazını satın alma ve nakletme hakkına ilişkin bir anlaşma yapmıştı (Unocal, 1996: 1).

Clinton döneminde ABD'nin Orta Asya'ya yönelik politikasının aslında iki farklı düşünce tarafından şekillendiği ileri sürülmektedir. İlk grupta Rusya Federasyonu'nun eski emperyal politikalarına dönmeden liberal bir ekonomik modele ve demokratik kurumsal yapılara sahip bir sisteme dönüşmesini isteyen ve "önce Rusya" (Russia First) anlayışıyla sloganlaştırılan düşünce yer almaktaydı. Bu düşüncenin özünde, Rusya'nın artık eskisi gibi küresel bir aktör olmadığı ancak; bölgesel bir aktör olarak varlık göstermesinin de Amerikan çıkarlarına aykırı olmadığı yatmaktaydı. Bu gruptan farklı olarak, öncülüğünü 1996 sonunda Dışişleri Bakanı olan Madeline Albright'ın yaptığı ve Rusya Federasyonu'nun politikalarına hâlâ kuşkuyla bakan bir başka grup bulunmaktaydı. Bu grup, Rusya Federasyonu'nun eski SSCB geçmişine vurgu yaparak buna yönelik politikaları jeopolitik çerçevede değerlendirmekte ve dolayısıyla SSCB'nin dağılmasıyla Orta Asya'da ortaya çıkan güç boşluğunun Rusya Federasyonu tarafından doldurulmasını engellemek istemekteydi. Bu bağlamda Rusya'nın bölgeye nüfuz ederek bölgede dominant hale gelmesi Orta Asya devletlerinin egemenliklerinin ve ekonomilerinin güçlendirilmesiyle engellenmeliydi (Erhan, 2003: 5).

Bununla beraber, ABD'nin 11 Eylül saldırılarına kadar Orta Asya politikasını küresel düzeyde jeostratejik ve jeopolitik faktörlerle doğrudan ilişkilendirmediği öne sürülmektedir. Bu bağlamda, ABD'nin BDT Büyükelçisi Stephen Sestanovich, 1999'da Washington'un Orta Asya'ya yönelik "demokratikleşme, piyasa merkezli reformlar, Batı siyasi ve askeri kurumlarıyla daha fazla ilişki ve kitle imha silahlarının yayılmasını, terörizmi ve uyuşturucu ticaretini önlemeye yönelik güvenlik politikaları geliştirmek" şeklinde birbiriyle ilişkili dört hedefinin olduğunu belirterek, bölge ülkelerinin egemenliğinin, bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunmasının Washington açısından önemli olduğunu ifade etmişti (Wishnick, 2003: 3). Clinton yönetiminin eski Sovyet Cumhuriyetlerine yönelik politikasının mimarlarından olan Dışişleri Bakan Yardımcısı Strobe Talbott (1997: 1) ise SSCB'nin dağılmasından sonra Washington'un Orta Asya politikasını kapsamlı bir şekilde ortaya koyan

1997'deki açıklamasında, Orta Asya'da hayati nitelikte stratejik çıkarları olmadığına yönelik açıklamalarda bulunmuştu:

“Hedefimiz (Orta Asya’da eski Büyük Oyunun) atavistik sonuçlarından kaçınmak ve bunu aktif olarak önlemektir. Petrol jeopolitiğini düşünüp uygularken 19. yüzyılın değil; 21. yüzyılın koşullarını düşünmekteyiz....(eski) Büyük Oyun sıfır toplamı nitelikteydi. Bizim gerçekleşmesini istediğimiz şey ise bunun tam tersi: Orta Asya’daki bütün oyuncuların kazandığını görmek...”

Buradan hareketle Ulusal Stratejik Çalışmalar Enstitüsü’nden Eugene Rumer, (2002: 2) ABD’nin Orta Asya’ya yönelik sıfır toplamı bir mücadelenin tarafı olmak istemediğini belirtirken, başka güçlerin bölgeye nüfuz etmelerini de arzu etmediğini ve Orta Asya’nın -deyim yerindeyse- hiçbir gücün nüfuzunda bulunmayan bir tarafsız bölge olmasını istediğini belirtmektedir. Aslında Clinton döneminde ABD politikasının yukarıda ifade edilen her iki yaklaşımı da içeren açılımlarda bulunduğu söylenebilir. Zira, bazı alanlarda Rusya’nın küresel değil ama bölgesel bir güç olarak bazı faaliyetlerine göz yumulmuş ancak Orta Asya devletlerine de çeşitli alanlarda yardımlar ve yatırımlar yapılarak Rusya’nın bölgeyi tamamen kontrol altına alması da engellenmeye çalışılmıştı. Bu bağlamda, 1999 Temmuzunda Amerikan Kongresi tarafından çıkarılan İpek Yolu Strateji Yasası aslında ABD’nin 1990’lı yıllarda Orta Asya’ya yönelik politikasının ana hatlarını ortaya koymaktaydı. Yasaya göre ABD’nin Güney Kafkasya ve Orta Asya’ya yönelik politikası aşağıdaki gibi şekillenecekti (HR1152, 1999: 3-4):

- *Bağımsızlığın, egemenliğin, demokratik yönetimin ve insan haklarına saygının geliştirilmesi ve güçlendirilmesi;*
- *Hoşgörünün, çoğulculuğun ve anlayışın geliştirilmesi ile ırkçılık ve anti semitizmle mücadele;*
- *Bölgesel sorunların çözümüne aktif olarak yardımcı olmak ve sınır ticaretinin önündeki engellerin kaldırılmasını kolaylaştırmak;*
- *Dostça ilişkilerin ve ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi;*
- *Piyasa merkezli ilkelerin ve uygulamaların gelişmesine yardımcı olmak;*
- *İletişim, ulaşım, eğitim, sağlık ve enerjiye ilişkin gerekli altyapının geliştirilmesine ve Orta Asya ve Kafkasya ülkeleriyle Avrupa-Atlantik Topluluğunun istikrarlı, demokratik ve piyasa merkezli ülkeleri arasında güçlü uluslararası ilişkilerin*

kurulması için Doğu-Batı ekseninde ticaretin geliştirilmesine yardımcı olmak;

- *Bölgedeki Amerikan ticari çıkarlarını ve yatırımlarını desteklemek.*

İpek Yolu Strateji Yasası 1961 tarihli Dış Yardım Yasası'na ek mahiyetinde çıkarılarak Orta Asya ülkelerinin siyasal ve ekonomik bağımsızlıktan demokrasiye, ticaretten ırkçılıkla mücadeleye kadar geniş bir yelpazede desteklenmesine vurgu yapmakla beraber; aslında Yasayla amaçlanan, bu ülkelerin desteklenerek Rusya'nın bölgedeki etkisini sınırlandırmak ve bölgede giderek artan Amerikan ticari çıkarlarını korumaktı. Dolayısıyla Erhan'ın (2003: 8) da belirttiği gibi, "*İpek Yolu Strateji belgesi esas olarak ABD'nin ve Amerikalı girişimcilerin bölgedeki ekonomik ve ticari çıkarlarının sağlanmasını kolaylaştıracak bir eksen üzerine oturtulmuş, bu ana hat çevresinde ise, demokratikleşmenin sağlanmasından insan haklarının desteklenmesine kadar, ABD'nin küreselleşme tanımına uyan diğer unsurlar serpiştirilmişti*".

1990'lı yıllarda Hazar'daki enerji kaynakları üzerinde yoğunlaşarak, Basra Körfezi'ne olan bağımlılığını azaltmaya çalışan Washington, bu bağlamda enerji kaynaklarının güvenli bir şekilde uluslararası pazarlara ulaştırılmasına yönelik olarak Rusya'nın etkisini azaltmak için bazı girişimlerde bulunmuştur. Zira Hazar havzası, olası ve kanıtlanmış toplam 200 milyar varilden fazla petrol ve 293 tfc doğal gaz rezervine (Gelb, 2005: 3) sahip olmasına rağmen bunların uluslararası pazarlara ulaştırılması aşamasında sorunlar yaşanmaktaydı. Hazar'ın Rusya'daki Volga Nehri vasıtasıyla olan Baltık Denizi bağlantısı haricinde açık denizlerle bağlantısının olmaması ve Rusya'nın Hazar petrolü ve doğal gazının ulaştırılması için kullanılan boru hatları üzerinde tekel konumunda olması ise Amerika'nın ticari ve stratejik çıkarlarına aykırı bir durumdu. Dolayısıyla ABD, enerji kaynaklarının nakli üzerindeki Rus nüfuzunu kırmak amacıyla alternatif boru hatlarını destekleyerek hem Rus etkisini sınırlandırmış hem de güzergâhları çeşitlendirmiş olacaktı (Oliker/Shlapak, 2005: 7). 1999 Kasımında imzalanan ve diğer alternatiflere göre daha maliyetli olmasına rağmen Washington'un ısrarla desteklediği Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Boru Hattı projesini de bu bağlamda düşünmek gerekir. Kaldı ki 2001'de George W. Bush'un Clinton'dan Başkanlığı devralmasından sonra ABD Ulusal Enerji Politikası Geliştirme Grubu tarafından hazırlanan raporda da enerjinin ulaştırılmasında alternatif hatlar oluşturması açısından BTC boru hattı projesinin ve Kazak petrollerinin bu hatta aktarılmasının Amerikan yönetimince desteklenmesi gerektiği vurgulanmaktaydı (NEPDG, 2001: 139).

Toparlamak gerekirse, 2001'e kadar ABD'nin Orta Asya politikasının, jeopolitik ve jeostratejik unsurlardan ziyade ekonomi-politik faktörler çerçevesinde şekillendiği söylenebilir. Dolayısıyla 11 Eylül öncesinde Washington'un Orta Asya politikasında temel belirleyicinin “*bölgeye yatırım yapan Amerikan şirketleri ve bunların ticari çıkarlarının korunması*” olduğunu söylemek abartılı bir tespit sayılmaz. Ancak, özellikle 1990'ların sonuna doğru Washington'un Orta Asya'ya bakışında jeostratejik ve jeopolitik kıpırdanmalar olmakla beraber, bunlar genel anlamda jeoekonomik öğelerin önüne geçememiştir. Nitekim, Kazakistan ve Türkmenistan'daki petrol arama ve çıkarmaya yönelik kurulan uluslararası konsorsiyumlardaki Rus şirketlerinin fonksiyonu çoğu zaman Amerikan şirketlerinin de bu konsorsiyumlarda rol oynaması nedeniyle görmezden gelinirken, aynı durum 1990'ların sonuna kadar alternatif boru hatları üretme konusunda da kendini göstermiştir.

2000'li Yıllarda ABD Dış Politikasının Küresel Öncelikleri ve Orta Asya

Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin dünyadaki yeni rolüne ve stratejik vizyonunun ne yönde şekillenmesi gerektiğine ilişkin çeşitli tartışmalar yapılmış ve öneriler ortaya atılmıştır (Layne, 1998; Jannuzi, 2001; Barry, 2004). Bu tartışmaların birbirine benzeyen ancak çeşitli yönleriyle de farklılaşan dört yaklaşım ekseninde yoğunlaştığı belirtilmelidir. Üzerinde durulan alternatif politikalar genel olarak “*neo-izolasyonizm, seçici angajman, işbirliğine dayalı güvenlik politikası ve üstünlük politikası*” olarak ifade edilebilir (Posen/Ross, 1997: 5). Ancak bunlardan özellikle üstünlük politikası (primacy/preponderance policy), 2000'li yıllarda diğer alternatifler arasından sıyrılıp öne çıkmıştır.

Üstünlük politikası, ABD açısından bir dış politika alternatifi olarak hem barışı hem de gücü öne çıkaran bir içeriğe sahiptir. Bununla beraber “*diğer devletlerden üstün bir Amerikan gücünün barışı sağlayacağı*” ilkesini temel hareket noktası olarak ele aldığından, bu yaklaşımda gücün daha ağırlıklı bir yeri olduğu rahatlıkla söylenebilir. ABD'nin eşitler arasında birinci değil; mutlak anlamda birinci olması gerektiğini ve böylece hem kendisi hem de müttefikleri için barışı sağlayabileceğini vurgulayan bu yaklaşımda amaç, ABD'nin siyasi, ekonomik ve askeri açıdan küresel düzeyde mutlak üstünlüğüdür (Layne, 1997: 94-97, 112).

John Mearsheimer (2001: 46) Soğuk Savaş'ın başından günümüze, Amerikan dış politikasında temel amacın geleneksel olarak “*batı yarıküreye hakim olurken; aynı zamanda bir başka gücün Avrupa veya Kuzeydoğu Asya'ya hakim olmasını engellemek*” olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla ABD için en

büyük tehdit Washington'a bu bölgeden siyasi, ekonomik veya askeri alanda meydan okuyan bir gücün ortaya çıkmasıdır. Bu noktada Soğuk Savaş sonrasında "ABD'nin küresel üstünlüğünün, genişliği ve nitelikleri açısından benzersiz olduğunu" ifade eden Zbigniew Brzezinski (2005: 265), bu üstünlüğün sürdürülmesi için özellikle Avrasya bölgesine dikkat çekmektedir. Avrasya'yı yeni dönemde ABD açısından "en önemli jeopolitik ödül" olarak gören Brzezinski (2005: 51), bu küresel üstünlüğün sürdürülmesinin doğrudan doğruya ABD'nin Avrasya üzerindeki hakimiyetine bağlı olduğunu belirtmektedir.

John Ikenberry (2001: 23) de Soğuk Savaş sonrası koşulların ABD'ye *de facto* dünyayı yönetme yetkisi sağladığını ifade etmekte; ancak, bu durumun süreklilik göstermeyebileceği üzerinde durmaktadır. Ikenberry'ye (2001: 23-24) göre, eğer ABD küresel üstünlüğünü sürdürmek istiyorsa, bu üstün konumunu tarihsel bakış açısıyla beraber değerlendirmeli; İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan uluslararası kurumları, daha belirgin ve kuşatıcı hale gelecek şekilde yenilemeli ve ekonomik ve güvenlik alanındaki amaçlarını gerçekleştirmek için yeni müşterek ve çok taraflı karar verme mekanizmaları geliştirmelidir. Joseph S. Nye (2003: 181) ise ABD'nin yeni dönemdeki üstün konumunun, aşağıda belirtilen "küresel kamu yararları üzerine kurulu bir strateji" izlenerek sürdürülmesini savunmaktadır:

- *Önemli bölgelerde güç dengesini korumak*
- *Açık bir uluslararası ekonomiye destek vermek*
- *Uluslararası hakları [denizlerden serbest geçiş hakkı...vb.] muhafaza etmek*
- *Uluslararası kural ve kurumları korumak*
- *Ekonomik kalkınmaya yardımcı olmak*
- *Koalisyon çağrısında bulunan taraf olmak ve anlaşmazlıklarda arabuluculuk etmek.*

Ayrıca ABD'nin mutlak üstün gücünün Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi yüksek savunma harcamalarıyla sürekli olarak desteklenmesi, yeni askeri/teknolojik modernizasyonların yapılması gibi içsel dinamikler de Amerikan hegemonyasının devam ettirilmesi için hayati önemde görülmektedir (Layne, 1997: 96-97).

Nitekim, George W. Bush'un göreve başlamasından sonra, ABD'nin küresel politikalarını belirlemek ve uygulamak açısından stratejik pozisyonlara getirilen yeni-muhafazakar (neo-con) ekibin, yönetime gelmeden önceki dönemde yapmış oldukları görevler ve söylemleri de ABD'nin yeni dönemde

uygulayacağı politikaların ilk işaretlerini vermeye başlamıştı (Walcott/Hult, 2003: 151-152). George W. Bush, seçim kampanyalarında özellikle dış politika ve güvenlik politikaları üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Bush'un Pentagon ve Ulusal Güvenlik Konseyi başta olmak üzere güvenlik ve dış politika ekibindeki kurmaylarıysa¹, Clinton yönetiminin politikalarını eleştiren muhafazakar işadamları, stratejistler, akademisyenler ve çeşitli think-tank başkanlarının oluşturduğu kişiler tarafından 1997'de kurulan ve ABD'nin, küresel liderliğini amaçlayan “Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi” (PNAC-Project for the New American Century) adlı grubun üyesiydiler. PNAC (1997: 1) 1997 Haziranında yapmış olduğu açıklamayla temel hedeflerini ve ilkelerini şu şekilde belirtmekteydi:

“...küresel sorumlulukların gerçekleştirilmesi için savunma harcamalarının önemli ölçüde artırılması, Amerikan müttefikleriyle bağların güçlendirilmesi ve Amerikan çıkarlarına ve değerlerine düşman olan rejimlere meydan okunması, uluslararası alanda ekonomik ve siyasal özgürlüğün geliştirilmesi ve Amerika'nın güvenliği, refahı ve ilkeleri ile uyumlu olarak bir uluslararası düzenin oluşması ve korunması için Amerikan'ın yegane sorumluluğunun kabul edilmesi.”

Başkan Yardımcısı Dick Cheney ve eski Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in de içinde yer aldığı grup, başkanlık seçimlerinden bir ay önce 2000 Eylülünde yayınlamış oldukları ve ABD'nin hegemonik gücünü sürekli kılmak için yapılması gerekenler üzerinde duran “Amerikan Savunmasını Yeniden İnşa Etmek” adlı raporda, “ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde elde ettiği avantajlı küresel liderlik pozisyonunu henüz tehdit edebilecek bir küresel rakibin bulunmadığını” belirtmekteydi. Rapor (2000: 1-76), Soğuk Savaş sonrası dönemi çok kutuplu bir yapı olarak tanımlamakta ve ABD için stratejik hedefin “Pax-Americana”nın korunması olduğunu vurgulamaktaydı. Bu bağlamda ABD'nin temel stratejisinin, “küresel gücünü mümkün olan en uzun döneme kadar genişleterek sürdürmek” olduğu ifade edilen rapor, bunun için “savunma harcamalarının artırılmasından, Amerikan çıkarları açısından

1 Örneğin Başkan Yardımcısı Dick Cheney, George Bush'un kardeşi Jeb Bush, eski Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, eski Başkan Yardımcısı Dan Quayle, Ulusal Güvenlik Danışmanı Yardımcısı Eliot Abrams, Dünya Bankası Başkanı Paul Wolfowitz, Dışişleri Bakan Yardımcısı Paula Dobriansky, Savunma Bakan Yardımcısı Peter W. Romdan, ABD'nin Irak Büyükelçisi Zalmay Halilzad, Dick Cheney'in eski Danışmanı Lewis Libby ve eski Yardımcısı Aaron Friedberg bu kuruluşun üyeleri arasında yer almaktadır.

kritik öneme sahip bölgelerde kalıcı üsler oluşturulmasına” kadar atılması gereken bir dizi önlemler üzerinde durmaktaydı.

Yukarıda ele alınan tartışmaların ve stratejik öngörülerin, 11 Eylül saldırılarının ardından ABD’nin yeni dönemdeki ulusal güvenlik stratejisini ortaya koyan ve “Bush Doktrini” olarak da adlandırılan belgeyle resmîyet kazandığı söylenebilir. Bu noktada *ABD’nin Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi*, her ne kadar 2002 Eylülünde yayımlansa da, teorik çerçevesinin 1990’lı yıllarda oluşmaya başladığı; 11 Eylül saldırılarının hemen ardından 2001 Ekimindeki Afganistan operasyonu ile beraber de uygulamaya konduğu belirtilmelidir.

Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi’nde *önleyici savaş ve önceden vuruş* kavramları öne çıkmaktadır. Buna göre “*askeri, ekonomik ve siyasal açıdan diğer ülkelerle karşılaştırılmayacak ölçüde eşsiz*” bir konumda bulunan ABD, kendini savunması için herhangi bir tehdidin tam olarak oluşmasını beklemeden harekete geçecekti (NSS, 2002: 1, 5). ABD’nin amacını, dünyanın sadece daha güvenli değil; daha iyi hale gelmesine yardımcı olmak şeklinde ifade eden belgeye göre, “*siyasal ve ekonomik özgürlükler, diğer ülkelerle barışçıl ilişkiler ve insan onuruna saygı*” temel hedefler olarak sıralanmaktaydı. ABD’nin bu temel hedefleri gerçekleştirebilmesi için uygulayacağı politikardan bazılarıysa, “*küresel terörizmi sona erdirmek ve Amerika ile müttefiklerine yönelik saldırıları önlemek için ittifakları güçlendirmek; bölgesel çatışmaların önüne geçmek için diğer ülkelerle çalışmak; serbest ticaret ve piyasalar aracılığıyla küresel büyümeyi sağlamak; demokratik altyapıları güçlendirmek ve diğer küresel güçlerle işbirliğine dayalı ilişkiler oluşturmak için gerekli girişimlerde bulunmak*” şeklinde belirtilmekteydi (NSS, 2002: 1-2). Ancak, belgede ABD’nin yeni dönemdeki politikaları için her ne kadar “*diğer ülkelerle işbirliği yapılacağı ve uluslararası toplumun desteğinin aranacağı*” belirtilmekteyse de aynı zamanda “*ABD’nin gerektiğinde tek başına hareket etmekten çekinmeyeceği*” vurgulanmaktaydı (NSS, 2002: 6).

ABD’nin yeni dönemdeki önceden vuruş ve önleyici savaş retoriğine ilişkili olarak Çin Sosyal Bilimler Akademisi’nden Gu Guoliang (2003: 135-139), önceden vuruş (preemption) stratejisinin pratikte hiçbir yarar sağlamayacağını; aksine mevcut kuralları alt üst edeceğini ve diplomatik işbirliğini azaltacağını belirtmektedir. Bunun yanı sıra, ABD’nin “*gerektiğinde tek başına hareket edeceği*” söyleminin de aslında yeni bir şey olmadığı ifade edilmelidir. Nitekim, Clinton yönetiminin 1995 Şubatında yayımladığı Ulusal Güvenlik Stratejisi’nde de ABD’nin “*en önemli ulusal çıkarları tehlikeye girdiğinde askeri olarak tek başına hareket edebileceği*” belirtilmekteydi. (NSSEE, 1995: 13). Ancak bu durumun Bosna ve Kosova krizlerinde değil de yeni dönemde Irak örneğinde gerçekleştirilmesi uluslararası alandaki kurumsal işbirliğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu noktada Tayyar Arı (2007: 39),

Bush doktrininin dünyayı Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi ikili bir ayrıma tabi tuttuğunu belirterek, yeni dönemde tehdit tanımlamalarının sınırının ABD tarafından çizilecek olmasının doğuracağı sakıncaya dikkat çekmektedir.

Yeni dönem Amerikan politikaları, Orta Asya bağlamında değerlendirildiğinde ise, 1990'ların sonlarından itibaren ve özellikle de 11 Eylül saldırılarının gerçekleşmesinden sonra Washington'un Orta Asya politikasında ağırlık merkezinin ekonomi-politik boyuttan güvenlik boyutuna doğru kaydığı söylenebilir. Ancak, 11 Eylül saldırılarına kadar ABD'nin Orta Asya'ya yönelik politikası -güvenliğe yönelik bir takım kısırdanmalar olmakla birlikte- temel olarak ekonomi-politik boyutta algılanmaya devam etmiştir. Zira, sözü edilen dönemde ABD için "*Orta Asya enerji kaynaklarının dünya pazarına sorunsuz bir şekilde ulaştırılması ve bölge devletlerinin liberal ekonomik sisteme entegre edilmesi*" hâlâ temel öncelikti (Erhan, 2003: 11). ABD'nin bölgeye yönelik yaklaşımında güvenlik boyutunda ortaya çıkan hareketlenmenin nedeni ise büyük ölçüde Rusya ve Çin'den kaynaklanmaktaydı. Yaşadığı ekonomik bunalımın etkilerini atlatan Rusya'da yönetimi devralan Vladimir Putin'in 2000 Nisanında yayınladığı Yeni Askeri Doktrin ve 2000 Haziranında yayınladığı Yeni Dış Politika Doktrini doğrultusunda, Moskova yönetiminin eski SSCB bölgesinde daha aktif politikalar izlemeye başlaması ve 2001 Martında ABD'de ortaya çıkarılan bir casusluk olayından sonra Washington'daki 50 Rus diplomatın sınır dışı edilmesi olayı², Rusya'ya karşı daha temkinli yaklaşılmasına neden olmuştu (Powell, 2001: 7). Rusya'nın yanı sıra ABD'nin hegemonik gücünü tehdit etme potansiyeline sahip rakiplerden birisi olarak görülen Çin'in özellikle Kazakistan'daki petrol alanlarında imtiyazlar³ elde etmesi (Menon, 1998: 38) ve Şangay Beşlisi mekanizması aracılığıyla Orta Asya üzerinde nüfuz edinme çabaları da Beyaz Saray'ın dikkatini çeken bir diğer gelişmeydi.

Bu noktada, Brzezinski (2005: 64-70) özellikle Rusya ve Çin gibi stratejik aktörlerin ABD'nin mevcut küresel konumunu etkileyebileceğini belirtmektedir. Çin'i "*görmezlikten gelinemeyecek kadar büyük, hiçe sayılamayacak kadar eski, tatmin etmeyecek kadar zayıf ve kabul edilemeyecek*

2 Olay, FBI ajanlarından Richard Hansen'in 1985'ten beri Rusya adına casusluk yaptığının belirlenmesiyle ortaya çıkmış ve Hansen'in alınan ifadesi doğrultusunda 50 Rus diplomatı sınır dışı edilmiştir.

3 Örneğin Çin devlet şirketi China National Petroleum Corporation (CNPC), 1997 Haziranında bir sonraki yirmi yıl içinde 4 milyar \$ yatırım yapacağını vaat ederek Kazakistan'ın Aktyubinsk petrol sahasında % 60'lık bir hisse almış ve ayrıca Uzen petrol alanında da imtiyazlar alarak bu petrolün bir boru hattıyla Çin'e nakli konusunda anlaşma sağlamıştı.

kadar hırslı” olarak tanımlayan Brzezinski (2000a: 7,19), Çin’in Dünya Ticaret Örgütü ve G-8’e dahil edilerek Avrasya dengesinde kontrollü bir şekilde asimile edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Mearsheimer (2001: 47) ise Çin’in hegemon olmaya dönük politikalar uygulaması halinde ABD’nin bu tehlikeyi bertaraf etmesi için Çin’i çevrelemesi gerektiğini belirtmektedir. Rusya konusundaysa Nye (2003: 31-34), ABD’ye karşı hâlâ bir tehdit oluştursa da, Rusya’nın uzun bir süre ABD’yi yakalayamayacağını ve başka güçlerle ittifaklara gitme yoluna başvurması halinde bile ABD’nin rakibi olamayacağını ifade etmektedir. Güç dağılımı açısından Rusya’yı Çin’e göre daha zayıf bulan Brzezinski (2001b: 5,13) ise Rusya’nın Avrupa ve transatlantik ilişkiler yörüngesinde tutulmasıyla Amerikan üstünlüğüne yönelik bir tehdit olmaktan çıkarılabileceğini ileri sürmektedir.

Toparlamak gerekirse, gelecekte ekonomik alanda Japonya, Fransa ve Almanya’nın, askeri alanda Rusya’nın hem ekonomik hem de askeri alanda ise Çin’in ABD’ye meydan okuyabileceğini belirten üstünlük yaklaşımı, kısa vadede böyle bir etkinin ortaya çıkmaması için gerekli girişimlerde bulunulmasını savunmaktadır (Posen/Ross, 1997: 38-39). NATO’nun dönüşümü ve genişlemesini, ABD’nin Güney Asya ve Pasifik’teki angajmanlarını veya aşağıda ele alınacağı gibi Orta Asya bağlamında da yansımaları görülen yeni çevreleme politikalarının seslendirilmesini bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Sonuç olarak, Bush yönetiminin başa geçmesinin ardından şekillenmeye başlayan güvenliğe dayalı politikalar, 11 Eylül saldırılarıyla farklı bir boyuta taşınmıştır. Saldırıların hemen ertesinde Bush’un Kongreye ve Amerikan halkına yaptığı konuşma, aslında yeni dönemin nasıl şekilleneceğini de göstermekteydi. Bush (2001: 1), *“her ulus tercihini yapmalıdır, ya bizimlesinizdir; ya da teröristlerle”* şeklinde konuşarak, Washington’un yeni politikalarında koşulsuz destek beklediğini; desteklemeyenlerin ise ABD’nin karşısında olacağını belirtmekteydi. Bu bağlamda uluslararası terörizmle mücadelenin ABD’nin yeni önceliği olacağı ilan edilmişti. Ancak burada, ABD’nin 2000’li yıllardaki küresel hedef ve önceliklerinin zemininin aslında 11 Eylül öncesinde belirmeye başladığı; 11 Eylül saldırılarının bu hedef ve öncelikler doğrultusunda politikalar uygulayabilmek için eşsiz bir ortam doğurduğu bir kez daha vurgulanmalıdır. Zira, ABD’nin küresel hedef ve öncelikleri (uluslararası terörizm, serbest ticaret, kitle imha silahları, demokrasi, insan hakları, ...vb.) ne şekilde ifade edilirse edilsin, temel olarak *“orta ve uzun vadede Amerikan’ın her anlamda küresel üstünlüğünün sürdürülmesi ve bu hegemonik pozisyonuna tehdit oluşturabilecek güçlerin çevrelenmesi veya tasfiye edilmesi”* şeklinde özetlenebilir. Orta Asya açısından ise ekonomik çıkarların yanı sıra Rusya ve Çin’den kaynaklanan kaygılar düşünüldüğünde, bölge 11 Eylül sonrasında artık sadece Amerikan ticari çıkarları açısından

değil; stratejik ve güvenlik çıkarları açısından da hayati öneme sahip bir bölge haline gelmiştir.

Afganistan Operasyonu ile Bölgede Artan Amerikan Angajmanı

Orta Asya, 11 Eylül saldırılarıyla ilk aşamada ABD açısından belki de en stratejik bölge haline gelmişti. Dışişleri Bakanı Colin Powell'ın “*ABD'nin Orta Asya'da daha önce hayal edilemeyecek ölçüde çıkarları ve varlığı olacağını*” söylemesi (Wischnick, 2003: 6-7) ve Dışişleri Bakan Yardımcısı Lynn Pascoe'nun, “*11 Eylül saldırıları, beş Orta Asya ülkesiyle ilişkilerimizi geliştirmemizin, Amerikan ulusal çıkarları açısından ne kadar hayati olduğunu fark ettirmiştir*” (Nichol, 2006:2) şeklindeki açıklaması da bu duruma dikkat çekmekteydi. Bu doğrultuda, uluslararası terörizmle savaş çerçevesinde Afganistan'a düzenlenen müdahale ile birlikte ABD'nin Orta Asya'ya angajmanı giderek artmış ve ABD 1990'larda önce Amerikan şirketleriyle girdiği Orta Asya'ya artık askeri olarak da girmiştir.

11 Eylül sonrası dönemde ABD'nin Orta Asya'daki güvenlik çıkarları veya Orta Asya politikasının temel parametreleri aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Brookings, 2002: 1):

- *Hazar enerji kaynaklarına güvenli ulaşım ve bunun korunması;*
- *Orta Asya'da bir başka gücün hegemonyasının önlenmesi;*
- *Orta Asya'daki sorunların diğer bölgelere sıçramasının önlenmesi;*
- *Bölge içi çatışmaların ve/veya iç savaşların çıkma ihtimalinin azaltılması;*
- *Kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi;*
- *Radikal dini grupların bölgeyi kullanmasının önlenmesi.*

Görüldüğü gibi bu parametrelerin bazıları Afganistan operasyonu ile doğrudan ilişkiliyken, bazıları Beyaz Saray'ın küresel öncelikleri ve hedefleriyle ilişkilidir. Aslında hazar enerji kaynaklarına güvenli ulaşım ve bunun korunması, 1990'larda temel öncelik olan bölgede faaliyette bulunan Amerikan şirketlerinin ticari çıkarlarının korunmasını ifade ettiği kadar, aynı zamanda bu enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasının da tek bir gücün (Rusya) kontrolünde olmayacak şekilde çeşitlendirilmesini ifade etmektedir. Zira, Hazar petrolünün ulaştırılmasında faaliyette olan ana boru hatlarının çoğu Rusya'dan geçmekte ve bu durum doğal olarak Rusya'nın bölge

ülkeleri üzerinde üstünlük elde etmesine yol açmaktadır (Gelb, 2005: 6). Bu bağlamda ABD'nin petrol boru hatlarında oluşan Rus hegemonyasını kırmak amacıyla 2006 Temmuzunda faaliyete giren BTC projesini desteklediği yukarıda belirtilmişti.

ABD'nin uluslararası terörizmle mücadele çerçevesinde gerçekleştirdiği Afganistan operasyonu aslında Washington'un enerji politikalarıyla da doğrudan ilişkilendirilebilir. Somut bir örnek vermek gerekirse Türkmenistan, Afganistan ve Pakistan üzerinden doğal gazını nakletmek için 1995'te Unocal'la anlaşma yapmasına rağmen Afganistan'daki istikrarsızlık ve diğer sorunlar nedeniyle proje askıya alınmıştı. Ancak ABD'nin Afganistan operasyonu ile Taliban yönetimini değiştirmesinin ardından 2003 yılında yine Unocal'la doğal gaz boru hattı anlaşması yapılmıştır (DOE, 2006: 1). Türkmenistan'ın bu projesinin hayata geçirilmesiyle, ABD bölgedeki Rus etkisini ve geleceğe yönelik olası bir İran nüfuzunu önceden engellemeyi amaçlamaktadır. Sonuç olarak ABD'nin ister ekonomik ister askeri alanda olsun, küresel öncelikleriyle ilişkili olarak Orta Asya'ya yönelik hedeflerini gerçekleştirmede en sık kullandığı yol bölge ülkeleriyle ikili angajmanlara girmek şeklinde olmuştur.

Bu noktada Washington'un bölgedeki *askeri angajmanı* üzerinde durmak gerekirse, ABD'nin Orta Asya ülkeleriyle askeri ilişkileri aslında 11 Eylül 2001'den çok daha önce başlamıştı. İç savaş yaşayan Tacikistan haricinde 1993'te Amerikan askeri eğitimini almaya başlayan ülkeler, 1994'te NATO'nun Barış İçin Ortaklık Programına katılmışlardı. Ayrıca Kazakistan, 1994'te ABD'yle bir Savunma İşbirliği Memorandumu ve 1997'de de bir Askeri İşbirliği Anlaşması imzalamıştı. 1995'ten 11 Eylül saldırılarına kadar Barış İçin Ortaklık programı kapsamında çeşitli tatbikatlara katılan bölge ülkelerinden Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan 1995'te Amerikan Merkez Komutanlığı'nın (CENTCOM) desteğiyle CENTRASBAT (*Central Asian Peacekeeping Battalion*) adında bir ortak askeri birlik kurmuşlardı. Bölgede istikrarı korumayı ve istihbarat paylaşımını amaçlayan CENTRASBAT, ABD ve diğer NATO üyelerinin de katıldığı yıllık tatbikatlarla eğitimler yapmaktaydı. Ancak, Orta Asya ülkeleriyle bu askeri angajmanına rağmen ABD, 11 Eylül'e kadar bu ülkelerle yüksek düzeyde bir ittifak ilişkisi kurma gereği duymamış ve ilişkileri askeri yardımlar, rutin kriz tatbikatları ve eğitim seminerleri seviyesinde tutmuştu. Bununla beraber ABD'nin askeri angajman derecesinin giderek yükseldiği, önceden Avrupa Komutanlığının sorumluluk alanında bulunan Orta Asya'nın 1999 Ekiminde CENTCOM'un sorumluluk alanına dahil edilmesinden de anlaşılmaktaydı (Wischnick, 2003: 2). Bu arada, Bush'un "*11 Eylül saldırılarının sorumlularını kim olursa ve nerede olursa olsunlar ağır bir şekilde cezalandıracaklarını*" açıklamasından kısa bir süre

sonra Afganistan'a operasyon düzenlenmesinin gündeme gelmesiyle Washington, terörizmle mücadele çerçevesinde bu ülkelerin desteğini almış ve Afganistan operasyonunun başlamasıyla ABD Orta Asya'da askeri kolaylıklar elde ederek bölgeye yerleşmiştir.⁴

ABD, Afganistan operasyonu ile beraber Orta Asya ülkelerinin tümünden insani amaçlı yardımlar için uçuş hakkı elde etmiştir. Ayrıca operasyon esnasında bazıları lojistik destek, bazılarıysa doğrudan operasyonel amaçla kullanılmak üzere Özbekistan'da biri Karşı-Kanabad'da diğeri Kokand'da iki üs; Tacikistan'da biri Duşanbe diğeri Kulyab'da iki üs; Kırgızistan'ın başkenti Bişkek yakınındaki Manas'ta bir üs ve Türkmenistan'ın Aşkabat kentinde bir hava ikmal istasyonu elde etmiş ve Kazak demir yolunun lojistik destek amaçlı kullanılması sağlanmıştır (Donfeng, 2003: 13; Nichol, 2005: 27-29). Ancak Orta Asya devletlerinin sağlamış olduğu bu kolaylıklar içinde, özellikle Özbekistan'daki Karşı-Kanabad üssü ile Kırgızistan'daki Manas üssünün ABD açısından önemli olduğu belirtilmelidir. Nitekim, Afganistan'daki aktif müdahalenin bitmesinden sonra diğer üsler ya boşaltılmış ya da önemini yitirmişken, Özbekistan'daki Karşı-Kanabad üssü ve Kırgızistan'daki Manas üssü, bölgedeki Amerikan askerlerine ev sahipliği yapmaya devam etmişti. Bu noktada her ne kadar Washington yönetimi mütemadiyen bu iki üssün kalıcı nitelikte olmadığını ifade etse de, bunların tahliyesine ilişkin net bir tarih vermekten de kaçınmıştır. Kaldı ki, ABD Savunma Bakan Yardımcısı Crouch, “Orta Asya devletleriyle askeri ilişkilerinin 11 Eylül öncesinde hayal edilemeyecek ölçüde geliştiğini” belirirken, “terörist tehditleri caydırmak veya yok etmek için ABD'nin Orta Asya'daki savunma ve güvenlik işbirliğini öngörülebilir bir geleceğe kadar devam ettirmesi gerektiğine” (Nichol, 2005: 28) dikkat çekmekteydi.

Diğer taraftan, Washington'un bölgeye yönelik *ekonomik yardımları* bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından beri yapılmaktaydı. Şüphesiz, ekonomik yardımların başlıca sebebi bölge ülkelerinin serbest piyasa ekonomisine geçmeleri için gerekli altyapıların oluşturulması ve kurumsal düzenlemelerin yapılması sonucunda Amerikan sermayesinin bölgeye güvenli ve rahat bir şekilde girmesini sağlamaktı. Buna rağmen ABD'nin yapmış olduğu ekonomik dış yardımların genel karakteristikleri düşünüldüğünde, Orta Asya ülkelerinin hem bölge düzeyinde hem de ülke bazında dünyanın ABD açısından stratejik addedilen diğer bölgelerinden daha az yardım aldığı ortaya

4 Bununla beraber, bölgeye ilk giren Amerikan askerlerinin bunlar olmadığı da belirtilmelidir. Zira, yıllık tatbikatlar yapan CENTRASBAT'ın 1997'de yapılan tatbikatında 500 Amerikan askeri Özbekistan'a havadan indirme yapmıştı

çıkılmaktadır (Oliker/Shlapak, 2005: 14). Örneğin, 1992-2003 döneminde bölge ülkeleri arasında en fazla ekonomik yardım alan Kazakistan'ın aldığı yardımlar 1 milyar doları geçmemekteydi. Bu nispi düşüklüğe rağmen Kazakistan'ın bölgedeki diğer ülkelerden fazla yardım almasının nedeni, büyük ölçüde Amerikan özel yatırımlarının Kazakistan'da yoğunlaşmasıydı. Nitekim, Kazakistan'daki dış yatırımlar arasında ABD % 24,5'le birinci sırada gelmekteydi⁵, Orta Asya'ya yapılan Amerikan yatırımlarının % 80'i Kazakistan'a yapılmıştı (INOGATE, 2006: 1). Dolayısıyla Kazakistan'daki ekonomik yapının serbest piyasa mekanizmasına dönüşümünde yaşanabilecek sorunlar, doğrudan ülkedeki Amerikan yatırımlarını etkileyeceğinden, yapılan ekonomik yardımlarda Kazakistan'a özel bir önem verilmiştir. Yapılan ekonomik yardımlarda dikkati çeken bir diğer faktör, 2001-2003 döneminde Özbekistan (245 milyon dolar) ve Tacikistan'ın (239 milyon dolar) oran olarak ABD'den en fazla yardım alan ülkeler olmalarıdır. Bunun başlıca nedeni ise Afganistan operasyonunda birer cephe ülkesi konumunda olan iki ülkede oluşabilecek bir istikrarsızlığın, Washington'un kısa vadeli planlarını sekteye uğratmasını önlemektir. Dolayısıyla, Afganistan'la sınırı olmayan Kırgızistan ve tarafsızlık statüsü nedeniyle ABD'ye bu operasyonda nispeten daha az destek veren Türkmenistan'ın 2001-2003 yılları arasında hem nispi hem de reel olarak ABD'den daha az yardım almaları bu bağlamda düşünülebilir.

Washington'un Orta Asya'ya yönelik *askeri yardımlarıysa* yukarıda ele alınan askeri angajman çerçevesinde Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarının ardından başlamış olmakla beraber, 11 Eylül saldırıları ve Afganistan operasyonu nedeniyle bu yardımlarda gözle görülür bir artış olmuştur (Oliker/Shlapak, 2005: 15). Örneğin 2001'e kadar Tacikistan'a neredeyse hiç askeri yardım yapılmamışken, 11 Eylül sonrasında Tacikistan'a da askeri yardımlar yapılmaya başlanmıştır. 1992-2000 yılları arasında en fazla askeri yardımı sırasıyla Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan almakla beraber, askeri yardımların çoğunun Sovyetlerin dağılmasından sonra bu ülkelerde var olan nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlar ve altyapıların tasfiyesi çerçevesinde yapıldığı unutulmamalıdır. Ayrıca 2001-2003 arasındaki 3 yıllık dönemde yapılan askeri yardımların ABD'nin 1992-2000 döneminde yaptığı yardımların iki katı olması, aslında Washington'un bölgeye yönelik bakışını da ortaya koymaktadır. Bu noktada, 11 Eylül sonrasında Özbekistan'ın diğer Orta Asya ülkelerinden sıyrılarak en fazla yardım alan ülke olduğu belirtilmelidir. Ancak,

5 Çoğu enerji sektöründe olmak üzere Kazakistan'a yapılan dış yatırımlarda ABD'den sonra % 19,1'le İngiltere; % 14,3'le İtalya; % 13,7'yle Kanada; % 8,7'yle Hollanda ve % 5,7'yle Rusya gelmektedir. Diğer ülkelerin yatırımlarıysa % 14 dolayındadır.

11 Eylül saldırılarının ardından bölgeye yapılan askeri yardımlar artsa da bu yardımların Washington'un Amerikan çıkarları açısından hayati görülen dünyanın diğer bölgelerine yaptığı askeri yardımlarla karşılaştırıldığında oldukça düşük kaldığı söylenebilir. Örneğin sadece 2002'de FMF ve IMET aracılığıyla Mısır'a 1.42 milyar dolar; Ürdün'e ise 102 milyon dolar yardım yapılmışken (MERIP, 2006: 1); 2001-2003 döneminde Orta Asya ülkelerinin tümüne 55 milyon doların altında bir yardım yapılmıştır.

Amerikan Angajmanının Bölgesel Yansımaları

11 Eylül sonrasında ABD'nin Orta Asya'ya yönelik angajmanının bölge ülkeleri üzerinde önemli etkileri olmuştur. Her şeyden önce Amerikan angajmanı, "uluslararası terörizmle mücadele" adı altında yürütüldüğünden bölge rejimlerinin sürekliliğini tehdit eden örgütlerle mücadelede rejimlere avantajlar sağlamış ve özellikle Özbekistan İslam Hareketi ve Hizbul Tahrir gibi radikal örgütlerin bölgedeki manevra alanı daralmıştır. Ancak bölge ülkelerinde demokratik kurumsal altyapıların bulunmaması, rejimlerin sürekliliğini korurken; muhalefet gruplarına yapılan baskının artmasına da yol açmıştır. Zira, yapılan birçok analizde başta Özbekistan olmak üzere yönetimlerin, Amerikan angajmanından sonra muhalefete karşı daha baskıcı politikalar izlediği belirtilmektedir (Oliker/Shlapak, 2005: 23). Dolayısıyla bununla ilişkili olarak, artan Amerikan angajmanının bölgede demokrasi ve insan hakları ihlallerini olumsuz yönde etkilediği belirtilmelidir. Bu bağlamda 1990'lı yıllarda bölge ülkelerindeki insan hakları ihlallerinin rapor edilmesine rağmen bölgedeki Amerikan ticari çıkarları nedeniyle ihlallere yönelik cılız eleştiriler getiren Washington yönetimi, 11 Eylül sonrasında gerçekleştirilen insan hakları ihlallerini de stratejik ilişkileri etkilememesi için görmezden gelmektedir. Ancak bu görmezden gelme, insan hakları ihlallerinin yeri geldiğinde bir baskı unsuru olarak kullanılmayacağı anlamına da gelmemelidir.

Bunun yanı sıra Amerikan angajmanı ile beraber artan doğrudan ve dolaylı yardımlar, bölge ülkelerinin ekonomik dönüşümlerini tamamlamaları ve kurumsal altyapılarını oluşturmaları için olumlu bir ortam sağlamıştır. Aynı şekilde yardımlar sayesinde orduların modernize edilmesi için gereken kaynaklar da kısmen bulunmuştur. Ayrıca, bölge devletleri artan Amerikan angajmanı ile üzerlerinde hissettikleri Rus baskısını kısa vadede dengeleme imkanı bulmuşlardır. Nitekim, artan Amerikan angajmanı ile beraber Rusya'nın bölgedeki manevra alanı daralmış ve Rus etkisini bertaraf etmek isteyen rejimler, Washington'la ikili angajmanlara girerek bunu gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Ancak buna karşılık, Rusya'nın nüfuzunu korumaya ve mümkün olabildiğince genişletmeye yönelik faaliyetlerde bulunduğu da belirtilmelidir.

Özbekistan 11 Eylül sonrasında artan Amerikan angajmanından kısa vadede en fazla yararlanan ülke olmuştur. Zira, Rusya'nın bölgedeki etkisini arttırmayı amaçlayan Kolektif Güvenlik Antlaşması'ndan 1999'da ayrılan Özbekistan, hissettiği Rus baskısını dengelemek amacıyla aynı yıl GUAM mekanizmasına katılarak, Washington'a yakınlaşmıştı. Ayrıca Afganistan operasyonunun başlamasıyla ABD'ye Karşı-Kanabad üssünü tahsis eden Özbekistan, bu vesileyle Rusya'yla olan mesafesini arttırmıştı. Afganistan operasyonu esnasında Özbek yönetimi için tehdit oluşturan Özbekistan İslam Hareketi'ne ciddi darbeler indirilmesi ve 11 Eylül sonrasında Taşkent'e yapılan askeri yardımlar, Özbekistan'ın güvenliğini arttıran gelişmeler olmuştu. Bunun yanı sıra ABD ile Özbekistan arasında 12 Mart 2002'de imzalanan *Stratejik Ortaklık ve İşbirliği Çerçevesi Deklarasyonu* ise Washington-Taşkent ilişkisinin geldiği noktayı da göstermekteydi. Aslında Washington açısından ciddi taahhütler içermeyen Deklarasyonda, ABD "*Özbekistan'ın güvenliğine ve toprak bütünlüğüne ilişkin herhangi bir dış tehdidi ciddi kaygıyla karşılayacağını*" belirtmekte ve iki ülke arasında siyasi, ekonomik, güvenlik ve insani konularda işbirliğinin geliştirilerek sürdürüleceği açıklanmaktaydı (DOS, 2002: 1).

Öte yandan, Taşkent yönetimi Amerikan üssünün ülkesine Amerikan yatırımlarını çekeceğini ve böylece de karşı karşıya kaldığı ekonomik sorunları aşabileceğini düşünürken, bu beklentiler gerçekleşmemiştir. Ayrıca Amerikan üssünün kullanımına ilişkin bazı hukuksal güvenceler ve Kırgızistan'a ödendiği gibi tazminatlar isteyen Özbek yönetiminin bu baskıları herhangi bir sonuç getirmemiştir. Kaldı ki, ABD'nin eski Sovyet cumhuriyetlerindeki yönetim değişikliklerini desteklemesi gibi politikalar, Kerimov yönetiminin pek de arzu etmediği gelişmelerdi. Bu nedenlerle İslam Kerimov, Rusya'yla eskiye oranla daha yakın ilişkiler içine girmeye başlamıştır (Oliker/Shlapak, 2005: 25-26). Bu doğrultuda ülkedeki insan hakları ihlallerinin Washington tarafından giderek daha yüksek sesle dile getirilmesi, ABD'nin Özbek politikalarına yönelik tepkisini göstermekteyken aynı zamanda Taşkent'in ABD'yle ilişkilerini gözden geçirmesine sebep olmaktadır. Özbekistan'ın 5 Mayıs 2005'te ABD yanlısı ve Moskova karşıtı bir nitelik taşıyan GUAM'dan ayrılması da bu bağlamda düşünülmelidir. Nitekim, Özbekistan bu defa Amerikan baskısını Çin ve Rusya'yla angajmanını geliştirerek dengelemeyi amaçladığı için Şangay İşbirliği Örgütü içinde ilişkilerini geliştirirken GUAM'dan ayrılarak da tercihlerinin değişmeye başladığını göstermiştir.

Özellikle 2005 Mayıs'ında Andican'daki olaylar esnasında güvenlik güçlerinin kalabalığın üstüne ateş açması sonucu yüzlerce kişinin ölmesiyle sonuçlanan olay, iki ülke ilişkilerinde ciddi bir kriz yaşatmıştır. Zira, bu olay sonucunda Avrupa Birliği ve ABD Kerimov yönetiminin olayla ilgili kapsamlı

bir uluslararası soruşturma açmasını talep etmiş, Kerimov ise 2005 Haziranında yaptığı açıklamayla “*olaylarda ölenlerin dinci militanlar olduğunu dolayısıyla terörle mücadele kapsamında değerlendirdiği bu olayla ilgili soruşturma açmayacağını*” ilan etmiştir (Wright/Lynch, 2005: A13). Bu bağlamda ABD'nin, insan hakları ihlallerinin çok sık yaşandığı Özbekistan üzerinde Andican olayları nedeniyle ilk defa bu ölçüde baskı yapmasını da bu bütünlük içinde değerlendirmek gerekir. Ancak Andican olayları ve soruşturma açılmasına yönelik Amerikan baskısı Kerimov yönetimiyle ABD arasındaki mesafeyi daha da açmıştır. İslam Kerimov (2005: 1), Putin'le yaptığı görüşmeden sonra “*Andican'daki olayların 'renkli devrim' senaristleri ve yöneticileri tarafından organize edildiğini*” belirtmiş ve bu olayların “*Özbekistan'ın bazı önerileri reddederek daha bağımsız politikalar izlemesini hızlandırabileceğini*” söylemiştir.

Kerimov'un hangi önerilerden bahsettiği ise 5 Temmuz 2005'te Kazakistan'da gerçekleştirilen Şangay İşbirliği Örgütü Zirvesi'nde açığa çıkmıştır. Zira, Şangay İşbirliği Örgütü “*Afganistan'daki aktif müdahalenin sona ermesi nedeniyle ABD'den Orta Asya'daki üsleri tahliye etmesi için bir takvim belirlemesini*” istemiştir (Chan, 2005: 4; Wright/Lynch, 2005: A13). Bu talep, Rusya ve Çin'in bölge ülkelerinin de desteğini alarak Orta Asya'daki Amerikan angajmanına bir başkaldırı olarak düşünülebile de Washington, “*üslerin statüsünün Şangay İşbirliği Örgütü'yle değil ikili anlaşmalarla düzenlendiğini ve Afganistan'daki istikrarın sağlanmasıyla bu üslerin tahliye edileceğini*” belirtmiş ve “*kısa vadede herhangi bir takvimden bahsetmenin zor olduğunu*” açıklamıştır (Beehner, 2005: 1). Ancak ABD'nin bu açıklamasından kısa bir süre sonra Kerimov yönetiminin Karşı-Kanabad üssünün 180 gün içinde tahliye edilmesini istemesi karşısında ABD'nin direneceği bir nokta kalmamış ve ABD 2005 Kasımında bu üssü boşaltmıştır (Rumer, 2006: 141).

Türkmenistan, izlemiş olduğu tarafsızlık politikası nedeniyle Washington'un stratejik angajmanından nispeten daha az etkilenmektedir. Bölgede askeri ve siyasi angajmanlara olabildiğince az girmeye çalışan Saparmurat Niyazov, aynı zamanda otokratik yönetimi ve insan hakları ihlalleri nedeniyle sık sık gündeme gelmekteydi. Ancak, Niyazov döneminde olduğu gibi Niyazov sonrası dönemde de ABD'nin Türkmenistan'daki ekonomik çıkarları nedeniyle kısa vadede bu ihlalleri gündeme getirmesi beklenmemelidir. ABD'nin Uluslararası Din Özgürlüğü Komisyonu'nun, Niyazov döneminde Türkmenistan'ı Uluslararası Din Özgürlüğü Yasası kapsamında gözlem altındaki ülkeler listesine alınmasını talep etmesine rağmen Dışişleri Bakanlığı'nın bu talebe uymaması bu duruma örnek olarak verilebilir (ICG, 2004: 25).

Türkmenistan, Afganistan operasyonu esnasında ABD'ye kolaylıklar sağlasa da Amerikan askeri yardımlarını da reddederek⁶ “bağlantısız” politikalar çerçevesinde Washington'la ilişkisini düşük düzeyde tutmaya çalışmaktadır (Oliker/Shlapak, 2005: 29). Bu bağlamda Türkmenistan'da gerçekleşen yoğun insan hakları ihlallerine rağmen, stratejik nedenlerle kısa vadede ABD'nin bu ülkeye baskı yapacağını beklemek güç olmakla beraber orta ve uzun vadede demokrasi-reel politik paradoksunun Washington'u güç durumda bırakma ihtimali gözardı edilmemelidir. Son olarak, Türkmenistan'ın uygulamış olduğu dengeli politikayı terk ederek Rusya'ya yakınlaşması durumunda Washington'un da Türkmen yönetimine karşı demokrasi ve insan hakları kartını oynama ihtimali hiç de düşük değildir.

Tacikistan ise iç savaştan sonra toparlanmaya çalışan bir ülke olarak Afganistan operasyonuna Duşanbe ve Khulyab üslerini açarak destek vermiş ve 11 Eylül'den sonra ABD'den ekonomik ve askeri yardımlar almaya başlamıştı. Ayrıca Tacikistan, Afganistan operasyonu sayesinde ülkedeki radikal dini örgütleri de pasifize etme imkanına kavuşmuştu. Ancak Rusya'nın hamiliğini yaptığı, hâlâ sınırlarını koruduğu ve bölgedeki en büyük Rus askeri üssüne ev sahipliği yapan Tacikistan'ın Washington'la daha ileri bir ilişki geliştireceğini beklemek güçtür. Zaten bölge ülkeleri arasında ekonomik açıdan en zayıf durumda bulunan Tacikistan'ın zengin enerji kaynaklarına sahip olmaması, Amerikan yatırımlarının bu bölgeye yönelmemesine neden olmuş ve bu durum da ülkenin Washington açısından bir Kazakistan veya Türkmenistan kadar hayati görülmemesine neden olmuştur. Bununla beraber, Tacikistan'ın istikrarını kaybederek “Afganistanlaşma” ihtimali, bölgede Rusya kadar ABD'nin de istemeyeceği bir gelişme olacaktır. Bu nedenle bölge genelindeki dengeyi bozmayacak biçimde gelişen Rus-Tacik angajmanının, Washington'u o kadar rahatsız etmediği söylenebilir.

Kazakistan gerek Rusya'yla oldukça uzun bir sınıra sahip olması⁷ gerek bünyesinde etnik Rusları barındırması gerekse zengin enerji kaynaklarına sahip olması nedeniyle ABD'nin dikkatle izlediği bir ülke konumundadır. Afganistan operasyonu esnasında coğrafi olarak bölgeye uzak olan Kazakistan yine de Amerikan kuvvetlerine lojistik destek sağlamıştı. Bununla beraber Kazakistan 11 Eylül öncesinde de ABD açısından önemli görülmekteydi. Nitekim, 11 Eylül öncesinde ülkede bulunan Amerikan sermayesi nedeniyle sürekli olarak

6 Türkmenistan, FMF çerçevesinde tahsis edilen yardımları beş yıldır kullanmamış ve IMET programından çıkmıştır.

7 Yaklaşık 7,000 km olan Rus-Kazak sınırı, dünyadaki en uzun kara sınırlarından biridir.

desteklenen Kazakistan, artan Amerikan angajmanı çerçevesinde de hâlâ ABD'den en fazla yardım alan ülkedir. Bu noktada hatırlanacağı gibi, Orta Asya'daki Amerikan yatırımlarının % 80'i Kazakistan'a yapılmaktadır.

Dolayısıyla Washington hem ülkedeki yatırımlarını garanti altına almak hem de enerji naklini Rusya'nın tekelinden kurtarmak için Kazak petrolününin BTC projesine bağlanması gibi alternatif projeleri desteklemektedir. Zira, enerji naklinin Rus tekelinden çıkarılması, Rusya'nın bu ülke üzerinde olan önemli bir baskı unsurunu yitirmesi anlamına gelecek ve aynı zamanda bu ülke üzerindeki Amerikan nüfuzunu artıracaktır. Ancak Kazakistan'ın ABD ve Rusya ile ilişkilerinde nispeten dengeli bir politika izlediği ve iki güç arasındaki dengede ekonomik alanda ABD'nin; siyasi ve stratejik olaraksa Rusya'nın daha iyi bir konumda olduğu belirtilmelidir.

Kırgızistan ise jeostratejik açıdan sıkıntılı bir coğrafyada bulunan, enerji kaynaklarından yoksun ve ekonomik açıdan zayıf bir ülkedir. Buna rağmen Bişkek'in bölgeye yönelik Amerikan angajmanında önemli bir yeri bulunmaktadır. Zira Kırgızistan, kırılğan ekonomisini düzeltmek için Afganistan operasyonu sırasında ABD'ye Manas üssünü tahsis ederek, günümüzde Orta Asya'daki tek Amerikan üssünü barındırmaktadır. Bununla beraber Kırgızistan'ın dış ilişkilerinde Rusya'nın daha ağırlıklı bir yeri olduğu söylenebilir. Nitekim, Bişkek yönetimi Rusya'ya da 2003'te Kant üssünü tahsis etmiş ve bu üs nedeniyle herhangi bir ücret almamaktadır. Öte yandan, Manas üssü için ABD'den alınan 2 milyon dolarlık kira, ülke ekonomisi için oldukça önemliydi (Beehner, 2005: 1).

Bu arada Akayev'in ekonomi yönetimindeki başarısızlıkları, muhalefetin güçlenmesi, söylem olarak Batı karşıtı bir tutum takınmaya başlaması...vb. nedenlerle gerçekleştirilen devrimle koltuğunu Kurmanbek Bakiev'e devretmesi, önceleri Kırgızistan'ın ABD'yle daha yoğun bir ilişki içine gireceği beklentisi yaratmıştı. Zira, zorunlu istifasının ardından Moskova'ya geçen Akayev, bu değişimde Washington'un parmağı olduğunu iddia ettiğinden ABD'nin rolüyle işbaşına geçecek bir yönetimin doğal olarak Rusya'dan uzaklaşacağı ve ABD'yle daha yakın bir çizgi izleyeceği düşünülmekteydi. Ancak jeopolitik ve reel politik faktörler bu beklentileri boşa çıkarmıştır. Bu bağlamda manevra alanı açısından diğer Orta Asya ülkelerine göre daha dar bir hareket alanı olan Kırgızistan'da yönetim değişiminin ardından yapılan ilk açıklamalarda, *"ülkedeki Amerikan ve Rus üslerinin varlığını sürdüreceği ve Kırgız dış politikasının değişmeyeceği"* açıklanmıştı (ICG, 2005: 19). Ancak Şangay İşbirliği Örgütü'nün talebi ve Özbekistan'daki üssün boşaltılması, Manas üssünü ABD açısından daha önemli hale getirdiğinden, Washington bu üssü elde tutmak için elinden geleni yapmaktadır. Nitekim, Donald Rumsfeld'in Bişkek'i ziyaretinin ardından Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'ın 2005

Ekiminde gerçekleştirdiği ziyaretle Manas üssünün kullanımı konusunda Kırgızistan'la yeni bir anlaşma yapılmıştır (Wright, 2005: A10). Ancak coğrafi olarak oldukça uzak olan ABD yerine Şangay İşbirliği Örgütü çatısı altında Rus ve Çin etkisine daha açık durumda olan yeni Kırgız yönetimi, bir yandan üssün geleceği konusunda isteksiz görünmeye çalışırken diğer yandan ülkede Amerikan üssü kaldığı sürece maksimum faydayı sağlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda 2006 Temmuzunda yenilenmesi gereken kira sözleşmesi için daha 2006 Ocağından itibaren kira bedelini 2 milyon dolardan 200 milyon dolar civarına çıkaracağını belirten Bakiev yönetimi, şartlarının kabul edilmemesi halinde ABD'nin Orta Asya'daki son askeri varlığı olan Manas üssünü kapatacağını açıklamıştır. Ancak Bakiev'in son tarih olarak verdiği 2006 Temmuzuna gelindiğinde ise müzakerelerin olumlu çerçevede devam ettiği ve sözleşmenin sona ermesinin henüz söz konusu olmadığı açıklanmıştır (Socor, 2006: 1).

Washington'un Orta Asya Politikasına Yönelik Rus ve Çin Muhalefeti

Bir dönem Rusya'nın arka bahçesi olarak adlandırılan Orta Asya, stratejik hinterland olarak Moskova'ya yönelebilecek olası tehditlere karşı önemli bir tampon bölgedir. Rusya'nın aynı zamanda eski SSCB'nin halefi olarak, bölge ülkelerinde birçok çıkarı vardır. Örneğin bölge ülkelerinden Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'da yer alan Rus askeri rezerv bölgeleri, Kazakistan'da hâlâ kendi kontrolünde olan Baykonur uzay üssü ve bölge ülkelerindeki ekonomik çıkarları Orta Asya'yı Rusya açısından vazgeçilmez kılmaktadır.

11 Eylül sonrasında ABD'nin Orta Asya'ya yerleşmesi her ne kadar net bir Rus kaybı olarak değerlendirilse de aslında Rusya'nın kazançları da yok değildir. Bir başka ifadeyle, Rusya'nın bölgedeki güvenlik ve ekonomik çıkarlarına rağmen, 11 Eylül sonrasında ABD'nin Afganistan operasyonunu desteklemesi ve bölgeye yerleşmesine göz yumması, aslında Putin'in pragmatizminden başka bir şey değildir. Nitekim, ABD'nin terörle mücadele çerçevesinde Afganistan'a müdahalesi ve Rusya'nın bunu desteklemesi, aynı zamanda Rusların Çeçenistan'da uygulamış olduğu politikalara da meşruiyet sağlamıştır (Jermalavicius, 2002: 112-113; Rumer, 2002: 3). Böylece Rusya kendi topraklarındaki dinsel ve ayrılıkçı hareketlere karşı uyguladığı politikalarda elini güçlendirmiştir. Ancak ilerleyen dönemde ABD'nin Afganistan'dan sonra Irak'a müdahalesi ve Gürcistan, Ukrayna ve son olarak Kırgızistan'daki yönetim değişikliklerini desteklemesi gibi olaylar, Rusya'nın diğer bölgelerdeki stratejik çıkarlarının da tehlikeye girdiğini göstermiştir. Bu nedenle Rusya,

küresel düzeyde var olan Amerikan–Rus işbirliğini tam olarak bozmadan farklı angajmanlara girerek aynı zamanda Washington'un bölgedeki stratejik yükselişini ve etkisini sınırlandırmaya çalışmaktadır.

Kaldı ki, Rusya Orta Asya'daki Amerikan angajmanını gözü kapalı bir şekilde karşılamamıştır. İçten içe süren bir güç mücadelesinin yaşandığı Orta Asya'da Rusya'nın biri BDT diğeri Şangay İşbirliği Örgütü olmak üzere iki kanal üzerinden Amerikan angajmanını dengelemeye çalıştığı söylenebilir. Burada ilk öncelik BDT çerçevesinde girilen entegrasyon faaliyetleriyken, ikinci öncelik Çin ile stratejik işbirliği çerçevesinde politikaların yürütüldüğü Şangay İşbirliği Örgütü'ndedir. Rusya'nın bölgede ABD ile rekabet halinde olduğu öncelik alanları şu şekilde ifade edilebilir (Donfeng, 2003: 8):

- *Bölgedeki nüfuzunu yeniden oluşturmak veya en azından var olan nüfuzunu korumak;*
- *Bölgedeki boru hatları üzerindeki Rus hegemonyasını devam ettirmek türünden ekonomik çıkarlarını korumak;*
- *ABD'yle farklı alanlarda işbirliği yaparken aynı zamanda BDT ve Şangay İşbirliği Örgütü vasıtasıyla bölgesel güç mücadelesinde rekabet etmek;*
- *Ayrılıkçı ve dinsel hareketlere karşı sınır güvenliğini korumak.*

Bu çerçevede Rusya, Rus devlet ve özel şirketleri aracılığıyla 1990'lardan itibaren bölgedeki petrol ve doğal gaz arama - çıkarma faaliyetleri için oluşturulan konsorsiyumların hemen hemen hepsinden belirli bir pay alırken, 11 Eylül sonrasında ABD'nin bölgeye yerleşmesiyle oluşan güvenlik açığını kapatmak için de çeşitli girişimlerde bulunmuştur (Donfeng, 2003: 9). Bu kapsamda Tacikistan'ın dış sınırlarını koruyan Rus güçlerini takviye eden Moskova, aynı zamanda bu ülkede kalıcı bir Rus üssü elde etmiş; 2002'de kurulan Ortak Güvenlik Antlaşması Örgütü çerçevesinde Rus, Kazak, Kırgız ve Tacik askerlerinden oluşan 5,000 kişilik bir Acil Müdahale Gücü kurarak bu gücün merkezini Kırgızistan'a yerleştirmiş; Kırgızistan'da Amerikan üssüne çok da uzak olmayan bir üs (Kant üssü) elde etmiş; Kazak dış sınırlarının Rus güçlerince, Kazak-Rus sınırınınsa ortak olarak korunması için Kazakistan'la yoğun bir ilişki içine girmiştir. Rusya bu güvenlik açılımlarının yanı sıra yine BDT kapsamında ortak bir ekonomik alanın oluşturulması için de çalışmaktadır.

Şangay İşbirliği Örgütü çerçevesindeyse artan Rusya-Çin yakınlaşmasında, iki ülke de sürekli olarak “çok taraflılığa vurgu yaparak yeni uluslararası düzende evrensel bir örgüt olarak BM'nin rolünün güçlendirilmesini” istemek-

tedir. Ancak başlıca ortak amacı ABD'nin bölgedeki etki alanını olabildiğince sınırlandırmak olan Rus-Çin yakınlaşmasının sadece Şangay İşbirliği Örgütü çerçevesinde söz konusu olmadığı; başka alanlarda da geliştiği belirtilmelidir (Chan, 2005: 3). Zira, 2001'de stratejik ortaklık kuran Çin ve Rusya arasındaki ticaret, 2005'te 2004'e göre % 20 artmıştır. 2010'da ise iki ülke arasındaki ticaret hacminin 60-80 milyar dolara ulaşması öngörülmektedir. Rusya ve Çin arasında enerji alanında da giderek artan ilişkiler söz konusudur. Bu bağlamda, Rusya 2005'te Çin'e 70 milyon varil petrol satmış; Çinli petrol şirketleri Rus Rosneft şirketine 6 milyar dolarlık yatırım yapmış ve Sibirya'dan Çin'in kuzey doğu eyaletlerine bir boru hattı döşenmesi için görüşmelere başlamıştır (Chan, 2005: 4). Ayrıca askeri alanda da daha önce hiç görülme-yen bir yakınlaşma vardır. Nitekim, Rus ve Çin kuvvetleri 2005 Ağustosunda ilk defa ortak askeri tatbikat yaparak bu yakınlaşmanın süreceğinin işaretini vermişlerdir.

Çin ise Washington'un Orta Asya angajmanında belki de en fazla zarara uğrayan taraf olmuştur. Nitekim doğusunda Güney Kore ve Japonya ile güneyinde Tayvan'da bulunan Amerikan üsleri ve 11 Eylül sonrasında giderek gelişen Hindistan-ABD ilişkileri nedeniyle ABD tarafından kısıtlanan Çin nüfuz alanı artık Kırgızistan'daki Amerikan askeri varlığıyla iyiden iyiye çevrelenmiş olmaktadır. Ancak ABD'nin terörizmle mücadele çerçevesinde gerçekleştirdiği Afganistan operasyonu aslında pragmatik nedenlerle Çin tarafından desteklenmişti (Rumer, 2002: 3; Jermalavicius, 2002: 112). Zira, Çin bu operasyonla birlikte Sincan-Uygur özerk bölgesindeki baskıcı politikalarına meşruiyet kazandırmıştı. Çin'in bölgeye yönelik siyasal angajmanı 1990'lı yılların ikinci yarısından sonra başlamakla beraber Şangay mekanizmasının örgütlenmeye gitmesi 2001'de 11 Eylül saldırılarından önce söz konusu olmuştur. Aslında Çin'in giderek artan Amerikan angajmanı karşısında Orta Asya'da biri siyasal diğeri de ekonomik olmak üzere iki ayaklı bir politika izlediği görülmektedir. Siyasal alanda Rusya'nın desteği ve Şangay İşbirliği Örgütü aracılığıyla bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştiren Çin, ekonomik alanda bölgeye yaptığı yatırımlarla hem stratejik çıkarlarını gerçekleştirmeye hem de söz konusu olan Amerikan çevrelemesini aşmaya çalışmaktadır. Çin'in Orta Asya'ya yönelik çıkarları şu şekilde özetlenebilir (Donfeng, 2003: 8):

- *Rusya'yla işbirliğini geliştirerek bölgedeki etki alanlarına başka güçlerin girmesini engellemek;*
- *Artan yurtiçi talebi karşılayacak ölçüde enerji kaynağı elde etmek ve bölge ülkeleriyle ekonomik-ticari ilişkileri geliştirmek;*
- *Orta Asya'yla güvenlik alanındaki işbirliğinin geliştirilerek ayrılıkçı örgütlerin bölgeyle bağlantısı kesmek;*

- *Şangay İşbirliği Örgütü örneğinde çok taraflılığı simgeleyen yerel bir model oluşturarak Çin'in imajını düzeltmek.*

Çin, Orta Asya'da kendine özellikle enerji kaynakları için bir ekonomik etki alanı oluşturmak istemektedir. Nitekim, Çin dünya petrol rezervlerinin % 2,3'üne doğal gaz rezervlerinin % 1'ine sahipken, mevcut enerji bağımlılığın 2020'de % 70'e çıkması beklenmektedir. Orta Asya, enerji ihtiyacını büyük ölçüde Orta Doğu'dan karşılayan Çin için, enerji kaynaklarını çeşitlendirerek enerji güvenliğini sağlaması açısından önemli bir bölgedir. Bu doğrultuda 1990'lı yıllarda bölgede faaliyetlerde bulunan Çin Ulusal Petrol Şirketi, 11 Eylül sonrasında artan Amerikan angajmanına rağmen enerji sektöründe yeni projelerle faaliyetlerini sürdürmüştür. Örneğin, 2002'de Kazakistan'dan Batı Çin'e giden bir petrol boru hattı projesine başlayan Çin, Kırgızistan ve Özbekistan'da da sondaj ve modernizasyon faaliyetlerinde bulunmaktadır (Donfeng, 2003:7).

ABD'nin İran politikasına rağmen İran'la 2004 Ekiminde 70 milyar dolarlık bir petrol anlaşmasına imza atan Çin, aynı zamanda İran'la enerji sektöründeki ilişkilerini ABD'ye karşı bir koz olarak kullanmaktadır. Çin bölgedeki Amerikan etkisini sınırlandırmak için Şangay İşbirliği Örgütü'ndeki işbirliği platformunu hem derinleştirmek hem de genişletmek istemektedir. Nitekim yukarıda ele alınan Rus-Çin yakınlaşmasının yanı sıra Şangay İşbirliği Örgütü'nün 2005 Temmuzundaki toplantısında İran, Hindistan ve Pakistan'a gözlemci üye statüsü verilmesiyle bu ülkelerin gelecekteki üyeliklerinin kapısı aralanmıştır (Chan, 2005: 4). Ancak Çin'in Amerikan etkisini sınırlandırmaya yönelik bu girişimlerine karşılık Orta Asya'da Rusya kadar avantajı olmadığı için kısa vadede Washington'un Orta Asya angajmanından en fazla etkilenen ülke olduğu söylenebilir.

Sonuç Yerine

1990'lı yıllarda temel olarak Amerikan ticari çıkarlarının korunması ve enerji güvenliğinin sağlanması şeklinde ortaya çıkan ABD'nin Orta Asya politikası, 2000'li yıllara gelindiğinde güvenlik unsurunun daha ön planda olduğu bir içerik kazanmıştır. Bu doğrultuda günümüzde güvenliğe dayalı jeostratejik faktörlerin ön planda olduğu Washington'un Orta Asya politikası, çalışmada sadece beş devlet bağlamında ele alınmıştır. Ancak daha geniş bir perspektiften bakıldığında aslında ABD'nin bölge politikası aynı zamanda Beyaz saray'ın Rusya, Çin, Afganistan, İran ve Hindistan politikalarıyla da yakından ilişkilidir. Bir başka ifadeyle, ABD'nin Orta Asya'da artan

angajmanı, aslında Washington'un küresel önceliklerini ve politikalarını da yansıtmaktadır.

ABD'nin Orta Asya politikası, bölge ülkeleri açısından ele alındığında 11 Eylül'ün ardından artan angajmanın günümüzde daha durağan bir seyir aldığı hatta gerilemeye başladığı görülmektedir. Zira, bölge ülkeleri ve diğer güçler 11 Eylül'ün etkisiyle harekete geçen Amerikan yönetimine ilk aşamada her türlü desteği koşulsuz olarak vermekle beraber, geçen süre zarfında ABD'nin Irak, Gürcistan, Ukrayna, Kırgızistan ve İran üzerindeki politikalarının da etkisiyle artık ABD'nin bölgedeki varlığına ve ilişkilerine şüpheyle yaklaşmaya başlamışlardır. Ayrıca ABD'nin ekonomik ve stratejik çıkarları nedeniyle bir taraftan Irak'ı "özgürleştirme" diğer taraftan bölge ülkelerindeki insan hakları ihlallerini görmezden gelmesi, demokrasi – reel politik paradoksunun artmasına neden olmaktadır. Bu durum, orta ve uzun vadede ABD açısından olumsuzluklar içermekle beraber, aynı zamanda yeri geldiğinde masaya konacak kozlar olarak da düşünülebilir. En azından Özbekistan'ın son dönemde eski dostu Rusya'ya meylenmesi üzerine Andican olaylarının Washington tarafından yüksek sesle dile getirilmesi bunun işareti olarak görülmelidir.

ABD'nin, Şangay İşbirliği Örgütü aracılığıyla sınırlanmak istenen etkisini başta ikili ilişkileri geliştirmek olmak üzere çeşitli yollarla aşmaya çalıştığı görülmektedir. Aslında, bir taraftan İran'ı nükleer güce sahip olmakla suçlayıp müdahale sinyalleri veren ABD'nin diğer taraftan nükleer denemeler nedeniyle yaptırım uyguladığı Hindistan'la son dönemde geliştirdiği nükleer işbirliği, bu bağlamda düşünülmesi gereken bir olgudur. Zira, Hindistan, İran ve Pakistan'ın yakın dönemde Şangay İşbirliği Örgütü'ne gözlemci üye olarak kabul edildiği unutulmamalıdır. ABD bunun haricinde Orta Asya'da geçici olduğunu iddia ettiği askeri varlığını bölgede kalıcı üsler elde ederek sağlamlaştırmaya çalışmaktadır. Ancak Özbekistan'daki üssün boşaltılmasının ardından Kırgızistan'ın da Manas üssünün statüsünü tartışmaya açması ABD'yi zor durumda bırakmaktadır.

ABD-Rusya ilişkileri açısından bakıldığında, geleneksel nüfuz alanı olarak gördüğü Orta Asya'da artan Amerikan angajmanından rahatsız olan Moskova, Washington'u doğrudan karşısına almak istememektedir. Bu çerçevede BDT mekanizmasını ve Şangay İşbirliği Örgütü'nü kullanarak ABD'yi sınırlandırmaya çalışan Rusya için en büyük handikap, petrol fiyatlarındaki artışa paralel olarak yüksek gelirler elde etse de ekonomik açıdan Amerikan etkisini sınırlandıracak yeterli kaynaklara sahip olmamasıdır. Buna rağmen, Rusya'nın ABD karşısında avantajları yok değildir. Nitekim Rusya'nın bölgeye olan yakınlığı, bölge ülkelerinin eski SSCB geçmişi, bölge ülkelerinde yaşayan Rus azınlıklar, bölge ülkelerindeki Rus askeri varlığı, enerji kaynaklarının naklindeki Rus hegemonyası ve giderek artan Rus-Çin işbirliği,

ABD'nin bölge ülkeleriyle olduğu kadar bölge ülkelerinin de Washington'la angajmana girerken dikkate almak zorunda kaldıkları faktörlerden birkaçıdır.

Pekin de Moskova gibi Washington'u doğrudan karşısına almak istememekte ve Rusya'yla geliştirdiği stratejik ittifak ve Şangay İşbirliği Örgütü aracılığıyla bölgedeki Amerikan etkisini sınırlamak istemektedir. Ancak Çin de farklı alanlarda ABD'yle işbirliğine gitmekten kaçınmamaktadır. Bu noktada Orta Asya'da artan Amerikan angajmanının ve ABD-Hindistan yaklaşmasının Çin'in aleyhine geliştiği ve eğer yeni açılımlarda bulunmazsa Pekin yönetiminin manevra alanının giderek daralacağını söylemek mümkündür.

Toparlamak gerekirse, ABD'nin Orta Asya politikasında bir dizi zorluklar bulunmaktadır. Bu zorluklar genel olarak coğrafi açıdan bölgeye uzaklık, potansiyel rakiplerin bölgeye yakın olması, bölgede demokrasi ve insan haklarının geliştirilmesini öncelikleri arasında sayan ABD'nin bölge ülkelerinde var olan insan hakları ihlallerini görmezden gelmesi, enerji naklinde Rusya'nın üstünlüğü ve potansiyel rakiplerin gerçekleştirdiği örgütlenme faaliyetleri olarak ifade edilebilir. Ancak ABD, Orta Asya'da bazı güçlüklerle karşılaşmakla beraber, Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'daki gibi yönetim değişikliklerini destekleyerek bu güçlüklerden bazılarını aşmaya çalışabilir. Böyle bir yöntem ABD'ye kısa vadede beklenen sonucu getirebilir görünse de orta ve uzun vadede bölgede istikrarsızlıkların çıkması kaçınılmaz olacaktır. Nitekim, bölge ülkelerinin çoğunda var olan tek adam iktidarları, haleflerini henüz oluşturmamıştır. Dolayısıyla bu ülkelerde iktidar mücadelesine dayalı istikrarsızlıklar hem bölgeyi hem de Amerikan ticari çıkarlarını olumsuz etkileyecektir.

Sonuç olarak Brzezinski'nin (2005: 206) ifadesiyle "*ABD, Orta Asya'ya egemen olmak için çok uzak; ancak dışında kalamayacak kadar da güçlüdür*". Bununla beraber, ABD'nin Orta Asya angajmanının geleceği başta Washington'un bölgedeki yönetimlere bakışı olmak üzere bazı değişkenler çerçevesinde belirlenecektir. Bu değişkenler arasındaysa, Rusya'nın bölgede BDT kapsamında geliştirdiği entegrasyon faaliyetleri, bölge ülkelerinde demokrasinin geliştirilmesi ve Rus etkisinin sınırlandırılması, Çin-Rus stratejik ittifakının geleceği ve Şangay İşbirliği Örgütü'nün entegrasyon düzeyi gibi unsurlar öne çıkmaktadır.

Kaynakça

ARI, Tayyar (2007), *Irak, İran, ABD ve Petrol* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2. Baskı).

BARRY, Tom (edt.) (13 December 2004), "Toward a New Grand Strategy for U.S. Foreign Policy," *IRC Strategic Dialogue*, 3.

BEEHNER, Lionel (26 July 2005), "U.S. Military Bases in Central Asia," Council on Foreign Relations, <http://www.cfr.org/publication/8440/asia.html>, (e.t. 06/04/2006).

- Brookings Roundtable (12 November 2002), "United States Foreign Policy in the States of Central Asia," <http://www.brookings.org/comm/events/hill20021112.htm#TRANSCRIPT>, (e.t. 28/10/2003).
- BRZEZINSKI, Zbigniew (2005), *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Stratejik Gereklilikleri* (İstanbul: İnkılâp Yayınevi) (Çev.: Y. Türedi).
- BRZEZINSKI, Zbigniew (2000a), "Living with China," *National Interest*, 59: 5-21.
- BRZEZINSKI, Zbigniew (2000b), "Living with Russia," *National Interest*, 61: 5-12.
- BUSH, George W (2001), "Address to a Joint Session of Congress and the American People," www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html (e.t. 28/03/2006).
- CHAN, John (30 July 2005), "Russia and China Call for Closure of US Bases in Central Asia," <http://www.wsws.org/articles/2005/jul2005/base-j30.shtml>, (e.t. 02/04/2006).
- DONGFENG, Ren (2003), "The Central Asia Policies of China, Russia and the USA, and the Shanghai Cooperation Organization Process: A View from China," *Stockholm International Peace Research Institute*, <http://editors.sipri.se/pubs/CentralAsiaSCO.pdf> (e.t. 01/04/2006).
- ERHAN, Çağrı (2003), "ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları," *Stradigma* (Sayı 9): 1-21.
- GELB, Bernard A. (2005), *Caspian Oil and Gas: Production and Prospects*, Congressional Research Service, Issue Brief for Congress.
- GUOLIANG, Gu (2003), "Redefine Cooperative Security, Not Preemption," *The Washington Quarterly*, 26/2: 135-145.
- HERSH, Seymour M. (9 July 2001), "The Price of Oil: What was Mobil up in Kazakhstan and Russia?," *The New Yorker*: 48-65.
- <http://www.inogate.org/html/countries/kazakhstan.htm#V>, (e.t. 02/04/2006).
- IKENBERRY, G. John (2001), "Getting Hegemony Right," *National Interest*, 63: 17-24.
- International Crisis Group (2004), *Repression and Regression in Turkmenistan: A New International Strategy*, Crisis Group Asia Report Asia Report, No. 85.
- International Crisis Group (2005), *Kyrgyzstan: After the Revolution*, Crisis Group Asia Report No 97.
- JANNUZI, Frank (2001), "Discussion of 'US Global Strategy in the Post-Cold War Era' " *Journal of Contemporary China*, 10/27: 317-320.
- JERMALAVICIUS, Tomas (2002), "The World after September 11th: Change and Continuity," *The Quarterly Journal* (No 3): 103-123.
- KERIMOV, İslam (28 June 2005), "Andizhan Plotted by Authors of Colored Revolutions," *Interfax*, http://www.interfax.ru/e/B/O/28.html?id_issue=11316909 (e.t. 05/04/2006).
- LAYNE, Christopher (1998), "Rethinking American Grand Strategy? Hegemony or Balance of Power in the Twenty-First Century," *World Policy Journal*, 15/2: 8-28.
- LAYNE, Christopher (1997), "From Preponderance to Offshore Balancing: America's Future Grand Strategy," *International Security*, 22/1: 86-124.
- MENON, Rajan (1998), "Treacherous Terrain: The Political and Security Dimensions of Energy Development in the Caspian Sea Zone," *The National Bureau of Asian Research Analysis*, 9/1: 1-44.
- MEARSHEIMER, John J. (2001), "The Future of the American Pacifier," *Foreign Affairs*, 80 / 5 : 46-61.
- Middle East Research and Information Project (MERIP) (2006), <http://middleeastdesk.org/article.php?id=34>, (e.t. 26/07/2006).
- National Energy Policy Development Group (2001), *National Energy Policy Report*.
- NICHOL, Jim (2005), *Central Asia: Regional Developments and Implications for U.S. Interests*, Congressional Research Service, Issue Brief for Congress.

- NICHOL, Jim (2006), *Central Asia: Regional Developments and Implications for U.S. Interests*, Congressional Research Service, Issue Brief for Congress.
- NYE, Joseph S. (2003), *Amerikan Gücünün Paradoksu* (İstanbul: Literatür Yayınları) (Çev.: G. Koca).
- OLIKER, Olga / SHLAPAK, David A. (2005), *U.S. Interests in Central Asia: Policy Priorities and Military Roles* (Washington D.C.: Rand Corporation Project Air Force).
- PNAC (1997), "Statement of Principles", <http://www.newamericancentury.org/statementofprinciples.htm> (e.t. 20/10/2003).
- PNAC (2000), *Rebuilding America's Defenses: Strategy, Forces and Resources for a New Century*, A Report of The Project for the New American Century.
- POSEN, Barry R. / ROSS, Andrew L. (1997), "Competing Visions for U.S. Grand Strategy," *International Security*, 21/3: 5-33.
- POWELL, Collin (2001), "U.S. International Engagement: A Time of Great Opportunity," *U.S. Foreign Policy Agenda*, 6/1: 5-10.
- RUMER, Eugene (2002), "Flashman's Revenge: Central Asia after September 11," *Strategic Forum*, No. 195.
- SOCOR, Vladimir (5 June 2006), "Kyrgyzstan Relenting U.S. Air. Base," *Eurasia Daily Monitor*.
- TALBOTT, Strobe (21 July 1997), "Address at the Johns Hopkins School of Advanced International Studies," Baltimore, Maryland, <http://www.state.gov/www/regions/nis/970721talbott.html> (e.t. 02/04/2006).
- "United States-Uzbekistan Declaration on the Strategic Partnership and Cooperation Framework" (12 March 2002), <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2002/8736.htm> (e.t. 28/03/2006).
- U.S. Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor. (2006). *Country Reports on Human Rights*, <http://www.state.gov/g/drl/hr/c1470.htm> (e.t. 04/04/2006).
- Unocal (1996), *1996 Annual Report*, <http://www.unocal.com/investor/96ar/finrev/mdanda/outlook.htm>, (e.t. 02/04/2006).
- US House of Representatives. (1999), H.R. 1152, "Silk Road Strategy Act of 1999," 106th Congress; http://frwebgate.access.gpo.gov/cgi-bin/getdoc.cgi?dbname=106_cong_bills&docid=f:h1152ih.txt.pdf, (e.t. 02/04/2006).
- WALCOTT, Charles E. / HULT, Karen M. (2003), "The Bush Staff and Cabinet System," *Perspectives on Political Sciences*, 32/ 3: 150-155.
- White House (1995), *A National Security Strategy of Engagement and Enlargement* (Washington, DC: U.S. Government Printing Office).
- White House (2002), *The National Security Strategy of the United States of America* (Washington D.C.: Government Printing Office).
- WISHNICK, Elizabeth (2003) "Growing U.S. Security Interests in Central Asia," Strategic Studies Institute, <http://www.e11th-hour.org/archives/usinterest.pdf> (e.t. 30/03/2006).
- WRIGHT, Robin / LYNCH, Colum (13 July 2005), "Cold War Rivalry Reviving in Central Asia," *Washington Post*, A13.
- WRIGHT, Robin (12 October 2005), "Kyrgyzstan Agrees to Continuing U.S. Military Presence at Key Air Base," *Washington Post*, 12 October 2005, s. A10.